

Osmanlı Dönemi Saraybosna Sıbyan Mektepleri*

Mehmet TUĞRUL**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Murat ÇELİK***

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Osmanlı şehri, muhtelif müesseseler ihtiva eden ve belirli bir ahenk içerisinde yöneten nev-i şahsına münhasır bir yapıya sahiptir. Osmanlı şehrine bu özellikleri kazandıran temel müessese ise vakıf kurumudur. Osmanlılar'daki uygulaması çok eski dönemlere dayanan ve hukukî çerçevesi Müslümanlar tarafından çizilen vakıflar, Osmanlı döneminde hem hukuk hem de uygulama alanlarında zirveye ulaşmış, şehirlerin organizasyonu vakıflar ile gerçekleştirilmiştir. Osmanlı şehrinin temel unsurları olan cami, medrese, mektep, hamam, han ve bedesten gibi yapılar vakıf kurumunun önderliğinde inşa ve idame ettirilmiştir. Günümüzde ilk ve orta öğretime denk gelen ve Osmanlı toplumunda sıbyan mektebi şeklinde planlanmış olan eğitim mektep ve cami gibi yapıların çatısı altında vakıflarca icra edilmiştir. Mekteplerde muallim ya da muallim-i sıbyanlar, camilerde ise imamlar, öğrencilerin eğitim ve öğretiminden sorumlu olmuştur. Mekteplerin inşasından, görevlilerinin maaşlerinin karşılanmasına, öğrencilerin maddi-manevi ihtiyaçlarının giderilmesinden yapıların bakımına kadar tüm bu faaliyetler vakıflarca temin edilmiştir. Osmanlı kültürel ve toplumsal hayatının önemli kurumlarından olan mekteplerde eğitim gören pek çok öğrenci Osmanlı toplumuna ve devletine yön vermiştir. Bu çalışmada, Osmanlı'nın önemli şehirlerinden Saraybosna'da faaliyet gösteren mektepler, vakıf belgelerinden faydalanılarak bir analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Osmanlılar, şehir, vakıf, Saraybosna, mektep.

* Bu çalışma 17-19 Kasım 2021 tarihleri arasında Yalova'da düzenlenen Uluslararası Osmanlı Mektepleri Sempozyumu'nda sunulan "Osmanlı Dönemi Saraybosna Sıbyan Mektepleri" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, mtugrul@ybu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5200-0596.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, mcelik@ybu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9460-8767.

Sarajevo Primary Schools in The Ottoman Era

Abstract

The Ottoman city had a unique structure that contained various institutions and managed them in harmony. The basic institution that brought these features to the Ottoman city was the waqf institution. The waqfs in the Ottomans, whose practice dates back to the early times of the Islamic era and whose legal framework was drawn by the Muslims, reached their peak in both law and practice in the Ottoman period. So much so that cities were built with this institution. The basic structures of the Ottoman city, such as mosques, madrasas, schools, baths, inns, and bazaars, were built and maintained under the leadership of the waqf institution.

Educational activities, which coincide with today's primary and secondary education and were carried out under the roof of structures such as primary schools, schools, and mosques in the Ottoman society, were also supported by the waqfs. In the schools, the teacher or teacher of the children, and in the mosques, the imams carried out the education and training of the students. All these activities, from the construction of the schools, to meeting the salaries of the officials and meeting the material and moral needs of the students, were provided by the waqfs. Countless people educated in schools, one of the important institutions of Ottoman cultural and social life, shaped the Ottoman society and state. In this study, schools operating in Sarajevo, one of the important cities of the Ottoman State, will be analyzed in terms of the waqf documents.

Keywords

The Ottomans, city, waqf, Sarajevo, school.

Extended Abstract

Introduction

Educational activities, which overlap with today's primary and secondary education, and which were carried out under the roof of buildings such as the teacher's house, primary school, school, and mosque in Ottoman society, were also supported by waqfs. In schools, teachers, and in mosques, the imams carried out the education and training of the students. All of these activities, from building the schools, to meeting the salaries of the clerks and meeting the material and moral needs of the students, were provided by the waqfs. Many students educated in schools, one of the most important institutions of Ottoman cultural and social life, later gave direction to Ottoman society and state.

Rumelia and Sarajevo are one of the most important geographies and cities of the Ottoman State, and here too, the economic, sociological, and cultural organization of the country was established. When Sarajevo came under Ottoman rule, it was revitalized with madrasas and elementary schools, and madrasas of varying degrees were built in the city and region. Sarajevo was included in Ottoman higher education and became a geography in which elementary schools were expanded through waqfs.

Method

See that there is still no monograph of schools in Sarajevo in terms of educational history. In this respect, when it comes to studies on educational

institutions from the Ottoman period in Bosnia and Herzegovina, it has been determined that the matter is limited to the Tanzimat and post-Ottoman periods. Therefore, studies on the subject and studies aimed at elementary schools in Sarajevo could not be identified in the study.

In this respect, the subject is thought to have a unique value. Bosnia and Herzegovina, which is an important part of Ottoman geography, should also be addressed in the history of Ottoman education, and it is proposed that primary schools be developed as a special sub-field in the history of Bosnian education. This idea is considered a necessity both in terms of writing the history of Ottoman education in detail and in presenting the general perspective.

This study analyzes schools operating in Sarajevo, one of the most important cities of the Ottoman State, using basic documents, and the scope of the study consists of the periods Sarajevo spent under Ottoman rule. The core of the research is the founding certificates of the funds established in Sarajevo among the funds in the archives of the general manager of the funds. Among these classified vakfiyes, those with information on the schools in Sarajevo are selected and then analyzed. In the study, in addition to primary sources, secondary research studies are also highlighted and analyzed in comparison with data obtained from archive documents. Due to the many and varied archival documents, a sound method is used on the subject, schools and representative funds are selected and attention is paid to the information in their fund charter. If necessary, brief explanations of the quality and quantity of schools are also included.

Schools in the History of Ottoman Education

As with many other things, the Ottomans took care to preserve the educational traditions before them. The basic tradition, which has been filtered and matured over time, the graceful identity of education, and the understanding of education accessible to all, have become one of the important pieces of evidence reflecting the Ottoman conception of education. Orhan Gazi's inclusion of those who are interested in science among the beneficiaries of the waqf in the Mekece Waqfiyyah has been a guide for the following periods. (Uzunçarşılı, 1941: 281). The tradition of appreciating and keeping science on its head continued after the conquest of the stock exchange, and a Christian structure in the castle was converted into a madrasa and assigned to scientific studies called Manastır Madrasa (Uzunçarşılı, 1988).

Orhan Gazi and other beys who came after him continued to establish seminaries and schools in cities and towns that they had conquered or were under their management. When the administrative center of the country was transferred to Edirne, both the organization and the physical structure of education changed, and this change reached the highest level with the conquest of Istanbul. The first thing Sultan Mehmed started in Istanbul was to turn several

monasteries into madrasas, and then he founded Sahn-ı Seman and organized the higher education of the Ottoman state both physically and legally. While establishing educational institutions of various sizes and qualities through waqfs, he also encouraged prominent statesmen to establish waqfs and build social structures necessary for the people. In this respect, the establishment of schools and madrasas, as well as inns, baths, mosques and other facilities that would enable social life, have become an Ottoman tradition wherever the state organization goes.

Schools in Sarajevo

Evliya Çelebi declares that there are 180 schools in Sarajevo, based on the idea that every mosque has a school. Among them, Hacı Subhan mentions the name of his school, and perhaps the verse is written in his address: *Kalû sub-haneke lâ ilme lena illâ mâ allemtenâ*. As can be seen in many examples, Evliya Çelebi notes that almost every mosque has an elementary school, noting that the “smart and talented” children who study in it receive clothing from waqfs (Evliya Çelebi, 2006: 584). Ayverdi, on the other hand, lists the 85 schools he identified in his work (Ayverdi, 2000: 384-385). In the list prepared by Hatice Oruç, based on the Hurufat notebooks in the archives of the general manager of the waqfs, in which the appointments are recorded, there are a total of 31 schools, which are apparently included in Ayverdi’s list (Oruç, 2012: 81-82).

Conclusion

In this study, first of all, it is desired to draw attention to the elementary schools in Sarajevo, which they believe have a vacuum. Thus, general schools in Sarajevo, which were part of the Ottoman primary schools, were discussed in a general framework, and an attempt was made to create a shortlist by providing brief information about them.

As a result of the study, it was found that the Ottomans gave importance to formal education in Sarajevo as in other towns, and for this purpose, schools and primary schools were established. It seems that the establishment of the educational organization and its members is understood as a solemn act operated in the sense of classical urbanization, and for this reason, it was estimated that schools were established in the surrounding localities as well as in. The center of Sarajevo, as in all of Bosnia and Herzegovina. These institutions, established by waqfs, were built on the one hand for charity and, on the other hand, made it possible to educate the public. Thus, centuries-old Ottoman justice and control were made possible in Bosnia and Herzegovina.

Social interest and support for Bosnia and Herzegovina during the Ottoman State enabled education and training in the region, especially in Sarajevo, to function effectively as well as to expand institutionally. The fact that education was undertaken by the society through the waqf facilitated the penetration of the said prevalence into the society. Through a similar path today, all

educational institutions, especially primary, secondary and high school levels in Sarajevo and Bosnia-Herzegovina, can be supported by waqfs. Together with the equipment needed for schools, a fund can be created for the mobility of students both between cities and countries. In this way, the community in Bosnia and Herzegovina can also be brought together for education and ensure that identity is qualified through education. Thus, while the accumulation of society is transferred to the common consciousness through education, it is also possible to allow the intellectual consciousness to operate effectively. To this end, every school in Bosnia and Herzegovina, especially in Sarajevo, should be supported by a waqf.

Giriş

İslam medeniyeti kurmuş olduğu şehirler ile tarih boyunca ön plana çıkmıştır. Bu şehirler farklı din, dil ve ırk mensubiyeti olan insanların bir arada yaşadığı, alt ve üst yapı müesseselerinin ahenk içerisinde insanların hizmetine sunulduğu yerler olmuştur. İslam şehrinin tüm bu özellikleri ihtiva ve idame etmesinde vakıf müessesesinin başat rolü bulunmaktadır. Uygulaması çok eski zamanlara dayanan, İslam medeniyetinin önemli mümessillerinden olan ve Osmanlı döneminde hem uygulama hem de teorik açıdan zirveye ulaşan vakıflar, Osmanlı şehir hayatının temel kurumu haline gelmiştir. Vakıf hukukuna dair özellikle Osmanlı âlimleri tarafından kaleme alınan eserler ile inşa ve ihya edilen şehirler bunun en açık ispatıdır.

Osmanlılar şehirlerini kurarken belirli bir kuramsal çerçeve üzerinden hareket etmişlerdir. Yüzyıllar süren bir medeniyetin oluşturduğu bu kuramsal çerçeve içerisinde belirli yapıları ihtiva etmiştir. Cami, pazar, hamam, tekke, han, kervansaray, medrese, mektep, çeşme, imaret, köprü ve yol gibi yapılar Osmanlı şehrinin temel yapıları haline gelmiştir. Teknolojik imkanların kısıtlı, nakit para akışının ağır seyrettiği ve beşeri sermayenin kıymetli olduğu zamanlarda bu türden şehirler inşa etmek zor olmuştur. Osmanlılar bu zorluğu insana vermiş olduğu değer ve vakıf müessesesinin sunmuş olduğu imkanlardan en iyi şekilde faydalanarak aşmıştır (Demirci, 2003).

Vakıf geleneği kapsamında sıbyan mektepleri Osmanlı Devleti'nin en ücra köşelerine kadar ulaşırken diğer yandan eğitimin teşkilatlı yapısını da oluşturmuştur. En alt medrese derecesi olan 20'li medreselere öğrenci yetiştiren sıbyan mektepleri toplumun ihtiyaç duyduğu temel bilgilerin yayılmasına da imkan sağlamıştır. Bu bakımdan hem sıbyan mektepleri hem de medreseler birer sivil toplum kuruluşu olarak vakıflar aracılığı ile desteklenmiş, halkın ihtiyaçlarına yönelik nitelik ve derinlikte eğitim organizasyonu planlanmıştır. Böylelikle yerleşim şehir ve kasabalarda eğitim yapılarının etrafında gelişerek klasik görünümünü kazanmıştır. Bu yüzden başta sıbyan mektepleri olmak üzere eğitim yapıları hem bir şehir kurucu unsur olmuş hem de vakıflar eliyle işletildiklerinden sosyal düzenin sağlanmasında temel birimler haline gelmiştir.

Günümüz ilk ve orta öğretimine denk gelen ve Osmanlı toplumunda muallimhane, sıbyan mektebi, mektep ve cami gibi yapıların çatısı altında icra edilen eğitim faaliyetleri de yine vakıflar tarafından desteklenmiştir. Mekteplerde muallim ya da muallim-i sıbyanlar, camilerde ise imamlar öğrencilerin eğitim

ve öğretimi vazifesini icra etmişlerdir. Mekteplerin inşasından, görevlilerinin maaşlerinin karşılanmasına ve öğrencilerin maddi-manevi ihtiyaçlarının giderilmesine kadar tüm bu faaliyetler vakıflarca temin edilmiştir. Osmanlı kültürel ve toplumsal hayatının önemli kurumlarından olan mekteplerde eğitim gören pek çok öğrenci daha sonra Osmanlı toplumuna ve devletine yön vermiştir (Baltacı, 2004).

Saraybosna Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olup devletin ekonomik, sosyolojik ve kültürel teşkilatı burada da tesis edilmiştir. Saraybosna'nın Osmanlı yönetimi altına girmesiyle medrese ve sıbyan mektepleriyle de şenlendirilmiş, şehir ve bölgede çeşitli derecelerde medreseler yaptırılmıştır. Saraybosna, vakıflar aracılığıyla sıbyan mekteplerinin yaygınlaştırıldığı bir coğrafya haline gelmiştir.

Konunun Değerlendirilmesi ve Metot

Eğitim tarihi açısından Saraybosna mekteplerinin bir monografinin henüz olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan Bosna Hersek'teki Osmanlı dönemi eğitim kurumlarına yönelik çalışmalar söz konusu olduğunda ilginin Tanzimat ve Osmanlı sonrası dönemle sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılan araştırmada konuyla ilgili çalışma ve Saraybosna'daki sıbyan mekteplerini hedefleyen araştırmalar tespit edilememiştir.

Bu bakımdan konunun özgün bir değerinin bulunduğu düşünülmektedir. Osmanlı coğrafyasının önemli bir parçası olan Bosna Hersek'in de Osmanlı eğitim tarihi içinde ele alınması gerekmekte, Bosna eğitim tarihi içinde sıbyan mekteplerinin özel bir alt alan olarak gelişim göstermesi teklif edilmektedir. Bu düşüncenin hem Osmanlı eğitim tarihinin ayrıntılı bir biçimde yazılması hem de genel perspektifin ortaya konulması bakımında bir zorunluluk olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada Saraybosna'daki mektepler hakkında genel bir icmal yapılarak haklarında mevcut bilgilerden yola çıkılarak malumat verilmektedir. Hedef zaman aralığı ise Saraybosna'nın Osmanlıların idaresine dahil olmasından 19. yüzyılın sonuna kadar geçen zaman dilimidir. Söz konusu zaman dilimi içerisinde ilk devirlerden sonraki devirlere kadar Saraybosna'da kurulmuş mekteplerin vakıflarıyla birlikte vakıf miktarları, vakfedilen taşınmazlar, mektepte çalışan kişi sayısı ve kuruluş tarihlerine ilişkin mevcut bilgiler değerlendirilmektedir. Böylece Osmanlı eğitim tarihi içine Saraybosna sıbyan mektepleri dahil edilerek ilk derece eğitim teşkilatının halkalarından birinin tanımlanması amaçlanmaktadır.

Konuyla alakalı çalışmaların olmadığı, mevcut çalışmaların da ancak kısa atıflar şeklinde ele alındığı, önceki bilgilerin tekrarı niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Konuyla ilgili en temel çalışma Evliya Çelebi'nin *Seyahatname'sinde* verilen bilgiler (Evliya Çelebi, 2006: 579) ve bu bilgiyi kullanan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin eseridir. Ayverdi bu önemli çalışmasında Saraybosna

mekteplerinin genel bir listesinin yanı sıra bunların işaretlendiği bir haritayı da 384-386. sayfalar arasında paylaşmaktadır (Ayverdi, 2000: 384-385). Evliya Çelebi'deki tekrarı olan bilgilerin yeterli olmadığı ifade edilebilir. Bununla birlikte Hatice Oruç'un bir çalışmasında Saraybosna'daki diğer eserlerle beraber mekteplere de yer verildiği görülmektedir. Oruç bu çalışmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurufat Defterleri'ni kullanarak 16. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl ortalarındaki mektep ve muallimhanelerin genel bir listesini vermektedir. Listede mektebin bağlı olduğu evkafın adına, varsa bulunduğu yerin ismine, defterlerdeki ilk kayıt tarihlerine de atıfta bulunmaktadır (Oruç, 2012: 81-82).

Konuyla doğrudan alakalı olmasa da anılacak diğer çalışmalar şu şekilde sıralanabilir: Sedat Bešlija'nın Hersek Sancağı'nda yer alan Osmanlı dönemi vakıflarını sıraladığı "XII. Yüzyılda Hersek Sancağı: Vakıf Eserleri" başlıklı tebliğinde mekteplere de yer verilmektedir. Ancak söz konusu mektepler 17. yüzyılda Mostar'da vakfedilenlerin bir listesinden ibarettir. Bešlija da listenin başında mektep ile cami arasındaki ilişkiye dikkat çekerek sıbyan mekteplerini vurgulamaktadır (Bešlija, 2019).

Lejla Gazić'in seyyahların gözünden 17 yüzyıl Saraybosna'sını ele aldığı çalışmasında da sıbyan mekteplerine Evliya Çelebi'ye atıfla yer verilmekte, mekteplerin camilerle birlikte ele alındığı görülmektedir (Gazić, 2018: 479-480). Hatice Oruç bir diğer çalışmasında 16. yüzyıl ve sonrasındaki Bosna Sancağı'nda bulunan sıbyan mektepleri ile banilerini kısa bir şekilde anmaktadır (Oruç, 2013: 170-172).

Doğrudan Saraybosna ile ilgili olmasa da Bosna Hersek'in hedeflendiği Rahman Ademi'nin bir çalışmasında Osmanlı sonrasındaki Tuzla merkezli sıbyan mekteplerine değinilmektedir. Bu çalışmada Tuzla ve civarındaki sıbyan mektepleri ile bu mekteplerin para vakıfları ile finansmanı üzerinde durulmakta, Osmanlı sonrasında geleneğin devam ettiğine işaret edilmektedir (Ademi, 2018).

Tanzimat Dönemi sonrası Saraybosna'sını ele alan Zafer Gölen ise hem kitap hem de araştırmasında sıbyan mekteplerine kısa bir şekilde yer vermektedir. 1873-1874 yıllarına ilişkin hem Müslüman hem de Hıristiyanlara ait okul ve öğrenci sayılarını paylaşmakta, konuya ilişkin derinlikli bir bilgiye yer verilmemektedir (Gölen, 2010: 191-194; Gölen, 2017: 486). Gölen'le benzer bir çalışmayı Muttalip Şimşek de yapmakta, vilayet salnamesini temel alarak Saraybosna başta olmak üzere diğer bölgelerdeki sıbyan mekteplerine ilişkin bilgiler vermektedir. Çalışmada ayrıca Saraybosna ve bağlı kazalardaki hem Müslüman hem de gayrimüslimlere ilişkin ayrıntılı öğrenci sayıları kaydedilmekte, ancak sıbyan okulları özelinde bir bilgi paylaşılmamaktadır (Şimşek, 2017: 109-112).

tutulmakta, çalışmanın kapsamını Saraybosna'nın Osmanlı hakimiyetinde geçirdiği dönemler oluşturmaktadır. Çalışmanın nüvesini Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiyeler arasındaki Saraybosna'da kurulan vakfiyeler oluşturmaktadır. Tasnif edilen bu vakfiyelerin arasında Saraybosna'daki mektepler ile ilgili bilgi olanlar seçilmekte, ardından analize tabi tutulmaktadır. Çalışmada birincil kaynakların yanı sıra araştırma eserlerinin üzerinde de durulmakta, arşiv belgelerinden elde edilmiş verilerle mukayese edilerek analiz edilmektedir. Arşiv belgelerinin çok ve farklı olmasından ötürü konuya ilişkin sondaj usulü kullanılmakta, temsil niteliğini taşıyan mektep ve vakıfları seçilerek vakfiyelerindeki malumata dikkat çekilmektedir. Gerekli olduğu düşünülen durumlarda mekteplerin nitelik ve niceliklerine yönelik kısa açıklamalara da yer verilmektedir.

Saraybosna'nın Kısa Tarihçesi

Batı literatüründe Sarajevo, Osmanlı belgelerinde ise Saray, Saray Ovası, Saray Kasabası, Saraybosna ve Bosnasaray olarak adı geçen Saraybosna, Bosna-Hersek'in ortasında bulunan Bjelasnica, Igman ve Trebevic dağları arasındaki Saraybosna ovasında Bosna Nehri ile Miljacka Nehri'nin kesişiminde yer alır. Şehir yüksekliği 1500 metrenin üzerinde yedi tepe ile çevrilidir. Osmanlı'dan önce Saraybosna küçük birkaç köyün bulunduğu bir yerdi. 1448'de Osmanlı fethinin gerçekleşmesiyle bölge Müslüman nüfusu ile şenlendirilmiş ve Saraybosna şehrinin ilk nüvesi oluşmaya başlamıştır. Bosna Sancak Beyi İsa Bey tarafından bölgede ilk Müslüman yerleşim birimi kuruldu. Gazi İshak Bey burada bir saray ve cami inşa etti. Ayrıca bir Osmanlı şehri için gerekli olan hamam, zaviye, mevlevihane, imaret, köprü, han, bedesten, kervansaray ve dükkanlar yaptırmıştır. Ayrıca günümüz Saraybosna'sının nüvesini teşkil eden Brodec Köyü de İsa Bey tarafından satın alınarak şehirleşmenin merkezi haline getirilmiştir. Nitekim bu köyde inşa edilen saray nedeniyle şehrin ismi Saraybosna olmuştur (Aruçi, 2009).¹ On yıl gibi kısa bir sürede bu kadar eserin inşa edilmesi bölgeye verilen önemin çok açık bir ispatıdır. Vakıf kurumunun esnekliğini ve Osmanlı yönetiminin şehirleşme hususundaki zihniyetini ortaya koyması açısından da bu örnek önemlidir.

Fetihden sonra diğer şehirlerde olduğu gibi Saraybosna'nın nüfusu artmaya ve demografik yapısı değişmeye başlamıştır. Şöyle ki halihazırda şehirde bulunan gayrimüslim nüfusun yanında Anadolu'dan getirilen Müslüman nüfus şehre yerleştirilmiş ve şehir hem alt hem de üst yapısıyla bir İslam şehri hüviyeti kazanmaya başlamıştır. Bosna Hersek'in şehirleşmesinin yanı sıra

1 "...Daha sonra Osmanlılarından Fatih Sultan Mehmed Han çıkıp Hersekoğlu Ahmed Paşa kuvvetiyle önce Hersek diyarını ve İZvornik Kalesi'ni fetheder. Sonra (—) tarihinde bu Bosna Kalesi'ni fethedip hisar içine yetecek kadar İslâm askeri ve bolca cebehane koyup aşağı şehirde hâlâ Hünkâr Camii olan yerde bir büyük saray yaptığından bu şehrin ismine Saray derler ve büyük nehrinin ismine Bosna derler. O nehir ismini şehir ismine ekleyip Bosnasaray derler. Ancak kalenin kefare zamanı ismi Mokraha'dır, yani Sırp dilinde taşlı yer derler, ama kalenin süslü imareti Fatih Gazi'nindir (Evliya Çelebi, 2006: 579)."

Saraybosna da vakıflar sayesinde gelişerek Osmanlı Rumeli'sindeki üçüncü büyük şehir haline gelmiştir (Walasek, 2017: 329). 1521-1541 yılları arasında Bosna Sancakbeyliği yapan ve Saraybosna'nın İsa Bey'den sonra ikinci banii olarak kabul edilen Gazi Hüsrev Bey, kurmuş olduğu büyük ölçekli vakıf ve gerçekleştirmiş olduğu imar faaliyetleri ile şehri çok ileri bir seviyeye taşımıştır. Nitekim şehrin tam merkezinde inşa etmiş olduğu ve günümüzde Gazi Hüsrev Bey Külliyesi olarak anılan eserler manzumesi halen şehrin özünü teşkil etmektedir. Gazi Hüsrev Bey'in dışında Osmanlı devlet ricalinin şehre olan ilgisi daim olmuş, Sokollu Mehmed Paşa, Mimar Sinan'a bir imaret yaptırmıştır (Aruçi, 2009).

Evliya Çelebi "Bosnasaray"dan sitayişle bahsetmektedir. Kanuni Sultan Süleyman kanununa göre şehrin "üç tuğlu vezir tahtı" olduğunu belirtmektedir. Şehir o dönemde Bosna Sancağı'nın merkezi (paşaların taht-ı sancağı) konumundadır. Diğer sancaklar ise Kilis, Hersek, İzvornik, Pojega, Rahoviçse, Zaçne ve Kırka sancaklarıdır. *Seyahatname*'de 170 cami, 100 mescit, 8 darülkurra, 10 darülhadis, 180 sıbyan mektebi, 47 tekke, 100 çeşme, 300 sebilhane, 700 su kuyusu, 176 su değirmeni, 181 hamam, 3 kervansaray, 23 han, 1080 dükkân, 7 köprü, 7 aşevinin şehirde hizmet verdiği belirtilmektedir. Evliya Çelebi, dünyanın muhtelif bölgelerindeki "Saray" isimli şehirleri saydıktan sonra bunlar arasında Saraybosna'nın daha bakımlı ve süslü olduğunu belirterek, şehrin gündün güne mamur olmasını ve nüfusunun artmasını şehrin önemli bir özelliği olarak ortaya koyar (Evliya Çelebi, 2006: 581-592).² *Cihan-nüma*'ya göre şehirde iki bedesten, hamamlar ve 120 mihrab bulunmaktadır. Mevlevihane'nin yanındaki mesire alanında on değirmen faaldir (İnciciyan & Andreasyan, 1976). 17. yüzyılın sonlarında Saraybosna Avusturya kuvvetlerinin saldırılarına maruz kalsa da şehir 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı hakimiyetinde kaldı ve önemli konumunu muhafaza etti.

Özelde Saraybosna, genelde Bosna-Hersek ve daha genelde ise Balkanlar Osmanlı idaresinden çıktıktan sonra makus talihlerini yaşamı Saraybosna şiddeti her geçen gün artan bir baskı ve zulüm politikasına maruz kalmıştır. Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte bu politika soykırıma dönüşmüş ve Bosnalı Müslümanlar Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözü önünde çocuk, kadın, yaşlı, hasta demeden Sırp ve Hırvatlarca katledilmiştir. Bu katliam sadece Bosnalı Müslümanlara yönelik değil aynı zamanda onların kültürel mirasına yönelik de gerçekleşmiştir, böylece sayısız Osmanlı eseri ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Bosnalıların çabalarıyla

2 "...Allah'a hamd olsun gündün güne mamur olup insan deryası olmaktadır ki her gün bu şehir içinde ikişer bin koyun boğazlanır. Sene başında 40.000 adet semiz yayla koyanlarını isde kurutup pastırma ederler ve nice kere yüz bin fiç laksana turşusu salamura ederler. Binlerce semiz sığırları da boğazlayıp pastırma ederler ve bahar mevsiminde 3 ay nice yüz binlerce fiç sarı keçi sütünü surutka ve peynir ederler. Her gün muhtesib ağa defteriyle altışar kere yüz bin (600.000) ekmek yenir. Evlerde pişen ekmeklerin hesabını âlemin rızık vericisi Allah bilir. Tâ bu derece nimet yenir insan deryası bir büyük şehirdir..." (Evliya Çelebi, 2006: 581-592).

birçok eser ayağa kaldırılmış ve Bosnalıların tarihle olan bağlantıları tekrar kurulmuştur.

Osmanlı Eğitim Tarihinde Mektepler

Osmanlılar hemen pek çok alanda olduğu gibi kendilerinden önceki eğitime yönelik gelenekleri de sürdürmeye özen göstermişlerdir. Zaman içinde süzülerek olgunlaşan vakıf geleneği, eğitimin hayri kimliği ve herkesin erişebileceği nitelik ve yaygınlıktaki eğitim anlayışı Osmanlıların eğitime bakışlarını yansıtan önemli kanıtlardan biri haline gelmiştir. Orhan Gazi'nin Mekece Vakfiyesi'nde vakıftan yararlanacak hak sahipleri arasına ilim ile uğraşanları katması sonraki dönemler için bir yol gösterici olmuştur (Uzunçarşılı, 1941: 281). İlme değer verme ve baş üstünde tutma geleneği Bursa'nın fethinden sonra da devam etmiş, kale içindeki bir Hıristiyan yapısı medreseye çevrilererek Manastır Medresesi ismiyle ilim çalışmaları için tahsis edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988).

Orhan Gazi ve sonrasında gelen diğer padişahlar da fethettikleri veya idareleri altında olan şehir ve kasabalarda medrese ve mektep kurmayı sürdürmüşlerdir. Devletin idare merkezi Edirne'ye geçtiğinde eğitim hem medreselerin hiyerarşik olarak düzenlenmesi ile teşkilatlanma hem de medrese mimarisi fiziki yapı bakımından değişime uğramış, söz konusu değişiklik İstanbul'un fethiyle de en üst dereceye ulaşmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da ilk yaptığı işlerin başında bazı manastırları medreselere dönüştürmek olmuş, ardından Sahn-ı Seman'ı inşa ettirerek Osmanlı Devleti'nin yükseköğretimini hem fiziken hem de hukuken teşkilatlandırmıştır. Kendisi vakıflar aracılığıyla çeşitli büyüklük ve nitelikte eğitim kurumları tesis ettirirken ileri gelen devlet adamlarının da vakıflar kurarak halkın ihtiyaç duyduğu sosyal yapıların yapılmasında teşvik edici olmuştur. Bu bakımdan devlet hükümlerinin [yapılanmasının-teşkilatının] ulaştığı her yerde han, hamam, cami ve diğer sosyal yaşantıyı mümkün kılacak tesislerin yanı sıra mektep ve medreselerin kurulması da bir Osmanlı geleneği haline gelmiştir.

Osmanlı eğitim anlayışının önemli özelliklerinden biri yaygınlığı ise bir başka özelliği de bu hizmetin hayri ve ücretsiz oluşudur. Osmanlı eğitim sisteminin sivil toplum içinde gelişerek teşkilatlanması onun vakıf anlayışı içinde gelişmesinden kaynaklanmıştır. Hayır umarak imkanlarından bir kısmını sonsuza dek insanların kullanımı için sarf etmek demek olan vakıf, önemli bir faaliyet olarak Osmanlı sisteminin temelinde yer alan unsurlardan biri haline gelmiştir. Vâkıfın imkanları ölçüsünde çeşitli gelir imkanları ile desteklenmiş olan vakfın ayakta kaldığı sürece insanların ihtiyaçlarını karşılaması amaçlanmıştır. Göçmen kuşlar, fakir hastalar, aç ve kimsesizler gibi farklı konulara odaklanmış vakıfların en başta gelen alanlarından biri de kuşkusuz eğitim olmuştur. Devletin gelir kaynaklarından uzakta tamamen sivil bir girişim eliyle tesis edilmiş olan bu kurumlar Osmanlı eğitim sisteminin kurucu ögesi haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaygın bir öğretim teşkilatı olan sıbyan mektepleri vakıflar aracılığıyla fazla ekonomik bir külfete katlanmadan kurulan eğitim kurumlarıydı. Kendilerinden önceki kütta, darü't-talim, darü'l-huffazların bir devamı olduğu ifade edilebilir (İhsanoğlu, 1998). Sıbyan mekteplerine başlamak Osmanlı toplumunda bir gelenek haline gelmiş, 'Bed-i Besmele' gibi törenlere konu edilmiştir. Tebaa tarafından çocuklarının eğitimi önemsenmiş, çocukların bu okullara giderek temel bilgileri öğrenmeleri teşvik edilmiştir.

Osmanlı düzeni içindeki mektepler bir külliye içinde buldukları gibi daha mütevazı vakıflarla desteklenen ve mahalle mektebi olanların sokak başlarında veya cami yakınlarında ya da yanlarında inşa ettirildikleri bilinmektedir. Bu yapıların çocukların oyun çağında olmaları göz önünde bulundurularak pedagojik amaçlarla ev şeklinde inşa ettirildikleri anlaşılmaktadır. Bu bakımdan mekteplerin odalarının, lavabolarının, bahçelerinin, çeşmelerinin, sofalarının ve evlerde ne bulunuyorsa benzerinin okullarda olmasına özen gösterildiği görülmektedir (Hızlı, 2018: 108).

19. yüzyılda tüm ilk dereceli okulları ifade etmek için mektep ismi kullanılmaya başlanmış olsa da Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu ilk darü't-talimden itibaren sıbyan mekteplerinde çocukların yaş ve algılama biçimlerine uygun bir program takip edildiği anlaşılmaktadır (Baltacı, 2004: 6). Bu bakımdan muhtemelen okuma-yazma, dil, hesap ve din bilgilerinin onların anlayacağı nitelikte olmasına özen gösterilmiş olmalıdır. Mekteplerin ders programındaki derslerin başında metin Kur'an-ı Kerim gelmektedir. Bu durum diğer tüm vakfiyelerde görüleceği üzere II. Bayezid ile Kanuni Sultan Süleyman'ın vakıf olarak yaptırdığı sıbyan mekteplerinin vakfiyeleri misal olarak verilebilir. II. Bayezid'in vakfiyesinde "...onlara mektephanede muallim ve halife olanlar talim-i Kelam-ı Kadim ve Kur'an-ı Azim edeler..." denirken Kanuni'nin vakfiyesinde de benzer bir şekilde "...Taallum-i Kur'an-ı Azim eden eytam..." şeklinde programın ana çerçevesi işaret edilmektedir (Hızlı, 2001: 111).

Külliye ya da medrese gibi daha çok gelire ihtiyaç duyulan eğitim kuruluşlarının yanında daha mütevazı ve yaygın eğitim kuruluşları olan mektepler veya muallimhaneler de vakıfların ilgi alanında olmuştur. Mekteplerde keza yazı yazma, okuma, aritmetik, ahlak ve dinler tarihi gibi derslerin verildiği anlaşılmaktadır (Hızlı, 2001: 113-114). Medreseler için bir tür hazırlık okulu olan buralarda çocuklara temel bilgiler verilmiş, okuma yazmanın yanı sıra temel matematik işlemleri öğretilmiştir. Ayrıca elifba, tehecci (heceleme), Nevhatü'l-Uşşak, Sübha-i Sıbyan ile Tuhfe-i Vehbi gibi ezberlenmesi kolay manzum olarak kaleme alınmış sözlükler de okutulmuştur (Ülkütaşır, 1965: 595; İhsanoğlu, 1998: 231).

Mekteplerde eğitim ve yardımcı hizmetlerde bulunan çeşitli görevliler bulunmuştur. Bu görevlilerin başında muallim gelmektedir. Öğrencilerin yetiştirilmesiyle görevli olan muallim salih, yumuşak huylu ve ahlaklı biri olmasının beklendiği görülmektedir. Görevi sırasında yardımcı olması bakımından

halife isimli bir görevlinin olduğu bilinmektedir. Diğer vazifeliler ise vakfın büyüklük ve niteliğine göre vakıf görevlilerinden müteşekkildir (Hızlı, 1999).

Sıbyan mekteplerinde vâkıfın mali gücüne göre öğrencilere çeşitli imkanlar sunulmuştur. Bu imkanlar vakfiyelerde ayrıntılı olarak not edilmiş ve hak sahiplerinin hakları kayıtlı hale getirilmiştir. Vakfiyelerden anlaşıldığı üzere öğrencilere sunulan hizmetin ücretsiz olmasının yanı sıra talebelere giyim eşyası yardımları da yapılmıştır. Giyim ödeneklerinin yanı sıra beslenme yardımlarının yapıldığı, vakıflardan ücretsiz yemek imkanının sağlandığı da anlaşılmaktadır. Ayrıca mevsimine göre öğrencilerin kırlara çıkartılıp açık hava da derslerin işlendiği de bilinmektedir (Hızlı, 1999: 75-77).

Saraybosna Mektepleri

Evliya Çelebi her caminin bir mektebi olduğu düşüncesinden yola çıkarak Saraybosna'da 180 mektebin bulunduğunu belirtir. Bunlardan Hacı Sübhan mektebinin ismini ve muhtemelen kitabesinde yazan ayet-i kerimeyi eserinde not eder: *Kâlû sübhaneke lâ ilme lenâ illâ mâ allemtenâ*.³ Birçok örnekte görüldüğü üzere Evliya Çelebi de neredeyse her caminin bir sıbyan mektebi olduğunu belirterek, buralarda eğitim gören “akıllı ve yetkin” çocuklara vakıflar tarafından kıyafetler verildiğine işaret eder (Evliya Çelebi, 2006: 584). Ayverdi ise tespit etmiş olduğu 85 mektebin listesini eserinde belirtir (Ayverdi, 2000: 384-385). Hatice Oruç'un Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve göreve atamaların kaydedildiği Hurufat Defterleri'nden yola çıkarak hazırladığı listede ise Ayverdi'nin listesinde de yer aldığı anlaşılan mekteplerin bulunduğu toplam 31 mektep bulunmaktadır. Oruç'un listesindeki mektepler şunlardır: Ahmed Çelebi Mektebi, Büyük An Muallimhanesi, el-Hacc Hüseyin Muallimhanesi, Çobanzade Balı ve Memi isimli kardeşlerin yaptırdığı muallimhane, Hacı Ahmed Mektebi, İne Bey Muallimhanesi, Mehmed Çelebi Muallimhanesi, el-Hacc Mehmed Ağa Muallimhanesi, el-Hacc Hürrem bin Balı Muallimhanesi, Gazi Hüsrev Bey Muallimhanesi, Gazi İskender Paşazade Mustafa Bey Muallimhanesi, Kurt Alizade el-Hacc Hasan Muallimhanesi, Kurtz Alizade el-Hacc Hasan Dershanesi, Gazi Mehmed Bey Mektebi, Şeyh Hasan Mektebi, Ayas Paşa Muallimhanesi, Çukacı el-Hacc Süleyman Mahallesi'nde bulunan Muallimhane, Sarraç el-Hacc Haydar Muallimhanesi, Sağrakçı el-Hacc Mahmud Mektebi, Hafızade Ahmed Çelebi ibn Abdullah Mektebi, Hacı İbrahim Dershanesi, Hoca Kemal Mahallesi'nde bulunan muallimhane, Şeyh Ferruh Mahallesi'nde bulunan muallimhane, Hürrem Efendi Mektebi, Ferhad Bey Mektebi, Mısri el-Hacc İbrahim Efendi Mektebi, Zanik el-Hacc Mustafa Mektebi, Ahmedzade el-Hacc Mustafa Mektebi, Ağreb el-Hacc Mehmed Mektebi, Elçizade el-Hacc Mustafa Mektebi ve Vekilharç Mahallesi'nde bulunan mektep (Oruç, 2012: 81-82).

3 “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur” (Bakara: 32).

Saraybosna'daki ilk mektebin, vakfiyesinde yer aldığı için Davud Paşa'ya ait olduğu tahmin edilebilir. Çünkü 1489 tarihli Bosna tahririnde geçen kayda göre "Nefs-i Saray'da Davud Paşa'nın bir bağçe ile bağı vardır, hasbeten lillahi muallimhaneye vakfetmiş uşur sarfolunmağı hasıl" denmektedir. Dolayısıyla ilk Osmanlı mektebinin de bu bakımdan muallimhane olarak kaydedilmiş olması muhtemel görünmektedir (Gadžo-Kasumović, 2001: 211).

1530'da inşa edilmiş Gazi Hüsrev Bey Camii ve külliyesinde Osmanlı şehirlerindeki benzerleri gibi han, hamam, medresenin yanı sıra bir de sıbyan mektebi yer almaktadır. Gazi Hüsrev Bey Vakfı'na ait vakfiyede 'Mekteb-i Sıbyan' başlığı altında yer alan okul için 5 akçe alan bir muallim ile 2 akçe alan bir halifenin kaydı yer almaktadır (Arslanboğa, 2014: 71). Mektebin 1697 ve sonraki dönemlerde çıkan yangınlarda büyük hasar görmüş olmasına karşın onarıldığı ve eğitim hayatına devam ettiği anlaşılmaktadır (Oruç, 2009: 653).

1530 tarihli 164 numaralı Bosna Livası İcmal Tahrir Defteri'nde de Saraybosna'da vakfedildiğinden hizmet verdiği anlaşılan bazı mekteplerin isimlerine tesadüf edilmektedir. Tahrirde "der-nefs-i Saray" yahut "der-mahruse-i Saray" ifadelerinden Saray'da olduğu kayıtlı olan mektepler, İsa Bey Zaviyesi'nde bulunan muallimhane, Ayas Paşa Vakfı içinde yer alan muallimhane, İlyas-ı Arnavud es-Sipahi Vakfı'nda bulunan bir muallimhane, Mimar Sinan Vakfı ile Hacı Ali veled-i Balaban el-Hayyat Vakfı'ndaki muallimhanelerdir.⁴

Oruç'un çalışmasındaki listede yer alan mekteplerin en eskileri Ahmed Çelebi Mektebi Evkafı'na bağlı olarak kurulduğu anlaşılan Ahmed Çelebi Mektebi ile Büyük An Muallimhanesi olduğu görülmektedir. Mekteplerin Hurufat Defterleri'ndeki bilgilerine göre Büyük An Muallimhanesi'ne ait en eski kayıt 14 Nisan 1587, Ahmed Çelebi Mektebi'nin en eski kaydı ise 25 Mayıs 1587 tarihlidir (Oruç, 2012: 81-82).

27 Eylül 1602 tarihinde Hacı Hürrem bin Bali, 86.400 akçenin⁵ yanında bir bahçesini vakfetmiştir.⁶ Vâkıf, Saraybosna'ya bağlı Deluneneşat Köyü'nde yaptırdığı mektebin görevli giderleri için tahsisatta bulunmuştur. Vakfiyeden mektebin, mescidin alt katında faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Hacı Hürrem, mektep muallimine günlük üç akçe yevmiye tahsis etmiştir. Vâkıf muallimin aynı zamanda camide hatiplik vazifesini ifa etmesini de istemiş ve

4 91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livaları İcmâl Tahrîr Defterleri (926 - 939 / 1520-1533): II (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006), 378, 379, 381, 382, 386.

5 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %10 olarak belirtilmiştir.

6 "...seksen altı bin dört yüz Osmânî akçe nakd fiddî-i meskûk râyic fi'l-vakt mâlımdan ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz idüb ve bir Kelâm-ı Kadîm ve dahî el-Hâc Ali Mahallesi'nde Kostîç dimekle ma'rûf ve meşhûr mevzî' kurbunda bir kıt'a bağçemi üzerinde vâkî' olan iki ev ile ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmiresiyle ve pınar çeşmesi ile ve bi'l-cümle tevâbî' ve levâhıkıyla ki bir taraf Tahir mülküyle ve Kara Cafer mülküyle ve Muıtafçı Bali mülküyle ve bir taraf Botok ve bir taraf Hüseyin bin İskender mülküyle ve mekâbir-i Müslimîn ile ve bir taraf tarîk-i âmm ile mahdûd olub..." Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, V-003-10.

bu görevi akrabası Kuldikli Ali bin Veli'ye ve onun evladına tevdi eylemiştir. Vakfın rakabeye ihtiyaç duyması halinde muallimlik ve hitabet görevlerinden kesinlikle kesinti yapılmaması ve bu görevlerin kesintisiz devam etmesi istenmiştir. Vâkif Hacı Hürrem yukarıdaki mektepten başka Hacı Ahmed Mahallesi'nde de ahalinin uygun gördüğü bir yerde bir muallimhane de inşa ettirmiştir. Muallimin yevmiyesi için yedi akçe, halifenin yevmiyesi için ise üç akçe tahsis etmiş ve muallim ile halifenin kendi evladında olmasını uygun görmüştür. Bu iki vazife için kendi neslinden bir kişi kalmaz ise Şehman Halife ibn Timurhan'a görevlerin tevdi edilmesini istemiştir. Vâkif mektepteki derslerden sonra bir Fatiha-i Şerife okunması şartıyla muallime iki akçe, halifeye de bir akçe ek ücret tahsis etmiştir.⁷ Böylece muallimin yevmiyesi dokuz, halifeninki dört akçe olmuştur. Hacı Hürrem, mekteplerin bakım ve onarım masrafları için bahçe mahsulünün sarf edilmesini istemiştir. Mekteplerde okutulmak üzere üç adet Mushaf-ı Şerif yine vakıf tarafından alınmıştır. 12 Aralık 1862 tarihli bir belgede Hacı Hürrem'in Deluneneşat'taki mescidinin harab hale geldiği bu nedenle vakfın mütevellisi olan Helvacıoğlu Molla Mehmed'in talebi üzerine vakfın gelirinin Sarrac İsmail Mahallesi Camii'ne aktarılması uygun görülmüştür. Belgede mektep ile alakalı herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Peltek Hüsameddin Mahallesi'nden Hacı Hüseyin ibn Hacı Ahmed 2 Ağustos 1761 tarihinde, evini, 25 vukıyye ağırlığındaki bakır kaplarını, Haddaran Çarşısı'ndaki dört, Hacı Beşir Hanı yakınındaki dört dükkanını, Valve Köyü'ndeki beş dükkan ile beş hücreyi ve 400 kuruşunu vakfetmiştir.⁸ Vâkif, Peltek Hüsameddin Mahallesi'nde yeni bir mektep inşa ettirmiş ve mektebin muallimine günlük on iki akçe tahsis etmiş ve mektebin bakımı için tahsisatta bulunmuştur.

21 Ocak 1768 tarihinde Haracı Mustafa Ağa Mahallesi'nden Hacı Nefize bint Hacı Ali, 800 kuruşunu vakfetmiştir.⁹ Vâkife, Kartal Mahallesi'nde bulunan mektebin muallimin ücreti için yıllık altı kuruş ve Haracı Mustafa Ağa Mahallesi'ndeki mektebin muallimi olan Molla Ali'nin ücreti için yıllık sekiz kuruş tahsis etmiştir.¹⁰

8 Eylül 1777 tarihinde kaleme alınan bu belge merhum Mehmed Bey bin Gazi İsa Bey vakfına aittir. Belgeye göre vakfın mütevellisi Saraybosna'dan İbrahim Halife, vakfın gelirlerinin zamanla azaldığını ve bu nedenle de hayratın harab hale gelmeye başladığını belirtmektedir. Bu nedenle de vakfın gelir ve gider kalemlerinin yeniden düzenlenmesi istenmektedir. Vakfiyede Mehmed Bey

7 "...mezbûr beş akçeden mektebimde mu'allim olana iki akçe ve halifeye bir akçe ola şart eyledim ki cihet-i ta'lîm dokuz akçe ola ve hilâfet dört akçe ola ve dahî şöyle şart ve ta'yîn eyledim her kim dâr-ı kurrâda şeyh olursa dersler okundukdan sonra cehr ile bir Fatihâ-i şerîf tilâvet ide..."

8 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 186-187, Sıra: 174; V-050174.

9 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %10 olarak belirtilmiştir.

10 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 8, Sayfa: 107-108.

tarafından inşa edilen bir mektepten bahsedilmekte ve mektebin halifesinin günlük iki akçe ile vazifelendirildiği belirtilmektedir.¹¹

Muzafferizade Hacı Abdülkadir Efendi ibn Hacı Ahmed, 1783 senesinde 1.300 kuruşunu vakfetmiştir (Bulut vd., 2019).¹² Vâkıf, Şeyh Ferah Mahallesi'nde bulunan mektebin muallim ücreti için günlük üç akçe -senelik dört buçuk kuruş- ve bakım onarım masrafları için senlik dört buçuk kuruş tahsis etmiştir. Yine Saraybosna'nın İpliç Mahallesi'nde bulunan mektebin mualliminin ücreti için günlük sekiz akçe -senelik on iki kuruş- ve bakım ve onarım masrafları için ise senelik altı kuruş tahsis etmiştir. Mekteplerin senelik bakım ve onarım masraflarından arta kalan para olursa bunun kış aylarında mektepte eğitim gören sıbyanların ısınma masrafları için harcanması istenmiştir.¹³

5 Mayıs 1812 tarihinde Peltek Hüsameddin Mahallesi'nden Mustafa bin Osman, 103.200 akçesini vakfetmiştir.¹⁴ Vâkıf, Harir Mahallesi'nde inşa ettirdiği mektepte aynı mahallede imam olan kişinin muallim olmasını istemiştir. Muallim ücreti için ise günlük beş akçe tahsis etmiştir. Vâkıf Mustafa derslerden sonra muallimin talebelerle birlikte kendi ve valideyninin ruhları için dua etmelerini istemiştir. Peltek Hüsameddin Mahallesi'nde bulunan mektebin mualliminin ücreti için günlük yedi akçe ve mektebin bakım ve onarım masrafları için ise günlük bir akçe tahsis edilmiştir. Ağustos 1820 tarihli bir belgede vâkıf, vakfına 23.000 akçe daha eklemiş ve Harir Mahallesi'ndeki mektebin masrafları için yıllık 240 akçe tahsis etmiştir.¹⁵

Saraybosna'ya bağlı Kurbanıç Nahiyesi ahalisi 15 Ocak 1821 tarihinde kurmuş oldukları vakıf ile tarla, dükkan ve 50 kuruş vakfetmiştir.¹⁶ Kurbanıç'te bulunan mektebin muallim ücreti ve muhtelif masrafları için tahsisatta bulunmuştur.¹⁷

11 VGMA, Defter: 987, Sayfa: 9, Sıra: 2/1.

12 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %10 olarak belirtilmiştir.

13 "...mektebân-ı merkümân ta'mîre muhtâc olmadığı senelerde şiddet-i şitâda sıbyân-ı muvahhidîn zahmet çekmemek için mektebân-ı merkümânın firunları yakılmasına kadar hâce hatab iştirâ oluna..." Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 246-245, Sıra: 123; V-025123.

14 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %10 olarak belirtilmiştir.

15 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 42, Sayfa: 143-144.

16 Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir.

17 "...Bâlâda zıkr olunan mekteb ve câmi'-i şer'înin evkâfını hıfz ve sıyânet ve harâset ve iktizâ iden levâzımâtı idâre ve rü'yet için cemâ'at-i mezkûre ittifâk ve iltimâslarına mahalle-i mezkûrun cemâ'at-i mezkûrdan Seliçoviç Mahmud nâm kimesne taraf-ı şer'îden mütevellî nasb ve ta'yîn olmağla mütevellî-i merkûm ez-kadîm abâ ve ecdâdında bulunan evkâf-ı mezkûre üzerine hüccet-i şer'iyye ve murâsele-i şer'iyyesi mücebince gereği gibi ru'yet için yine hüccet-i şer'iyye ve murâsele-i şer'iyye virilüb nukûdun hâsıl olan murâbaha-i şer'iyyesini ve arâzî mahsûlâtını hıfz ve sıyânet kendi hizmet mukâbelesinde hâsıl olan murâbaha ve arâzî mahsûlâtından yirmi beş guruş ahz eyleye bâkî kalan murâbaha ve arâzî mahsûlâtı her ne olur ise mekteb-i mezkûrda ta'lîm-i sıbyân iden hoca ve câmi'-i şer'îde ıyâliyle ikâmet iden imâm her kim olur ise olsun mütevellî-i merkûm mûmâ ileyhlerine edâ ve teslîm idüb asl-ı mâla bir dürlü ziyân ve noksan tertîb itmeyüb ile'l-inkırâz bâkî ve dâim olub ber-vech-i

25 Ocak 1859 tarihinde Saraybosna'nın Yakub Paşa Mahallesi'nden Molla Ahmed bin Mehmed Ağa 13.500 kuruşunu vakfetmiştir.¹⁸ Vasiyet üzerine kurulan vakfın vakfiyesinde vefatından sonra birçok hayır faaliyetinin yerine getirilmesini istemiştir. Vâkıf ayrıca Yakub Paşa Mahallesi'nde bulunan mektebin bakım ve onarımı için 200 kuruş ihdas etmiştir.¹⁹

Ahmed Asım Bey bin Mehmed 23 Nisan 1869 tarihinde 2.500 kuruşunu vakfetmiştir.²⁰ Vâkıf Bozacı Hacı Hasan Camii'nin yakınındaki mektepte muallim olan kişinin ücreti için nukud paranın işletilmesinden hasıl olan miktarı tahsis etmiştir. Muallimin talebeleri okutmak dışında Regaib, Mirac, Berat ve Kadir gecelerinde birer Yasin-i Şerif tilavet edip sevabını Seyyid Gügümî Muhammed Efendi'nin ruhuna hediye etmesi istenmiştir. Ahmed Asım Bey, muallim-i sıbyanın aynı zamanda müteveli olması uygun görmüştür.²¹

7 Şubat 1873 tarihinde Fazıl Mehmed Paşa tarafından büyük ölçekli bir vakıf kurulmuştur.²² Vâkıf, Saraybosna'da birçok hayra imza atarken bunların içerisinde vâkıfın validesi tarafından inşa edilen mektep de bulunmaktadır. Mektebin bakım ve onarım masrafları Fazıl Mehmed Paşa tarafından kurulan vakıf tarafından üstlenmiştir. Mektebin muallimine senelik 360 kuruş ücret tahsis edilmiştir.²³

Saraybosna'nın Yahya Paşa Mahallesi'nden Ulema Reisi, Müftü, Hacı Mustafa Hilmi Efendi bin Hacı Ömer Efendi 1 Temmuz 1889 tarihinde 24.000 kuruşunu vakfetmiştir.²⁴ Vâkıf, Kolinvakıf Kasabası'nda Hünkar Camii'nin yanında bulunan sıbyan mektebinde muallim-i sıbyan olan kişinin ücreti için; yine aynı kasabada Nisvan Mektebi'nin muallim ücreti için tahsisatta bulunmuştur.²⁵ Bu vakıf Saraybosna dışında Bihke Sancağı'nda bulunan iki mektep için tahsisatta bulunmuştur.

29 Temmuz 1898 tarihinde Saraybosna'nın Hacı İsa Mahallesi'nden İbrahim Hacı Ali Bey ibn Rüstem Ağa Hrustiç 850 fiyorin nakit parası ile muhtelif

---

meşrûh câmi'-i şerifin imâm ve hatîbi ve mu'allim-i sıbyân olan imâm efendiye murâbahasını ve mahsûlatını edâ ve teslim olmak mahalle-i mezkûre cemâ'atiyle ber-vech-i kadîm evkâf-ı mezkûre cârî olduğu üzere ve ta'mîr-i mescid-i şerif ve mekteb ve dükkânları ta'ahhüd eylediği bu mahalde haber olunmuşdur..." Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 92, Sıra: 254.

18 Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir.

19 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi V-095357.

20 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %10 olarak belirtilmiştir.

21 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi V-083265.

22 VGMA, Defter: 988, Sayfa: 169, Sıra: 76.

23 "...medrese-i mezkûreye muttasıl validem merhume Kamile Hanım vakfeylediği mektebde her kim muallim-i sıbyan olub emr-i talim devam ider ise beher sene galle-i mezkûreden şehri otuz kuruşdan senevi üç yüz altmış kuruş yani üç aded lira-i Osmanî müteveli marifetiyle vazife verile..."

24 Vakfiyede vakıf paranın işletme oranı %4 olarak belirtilmiştir.

25 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 2, Sayfa: 110-111, Sıra: 430.

gayrimenkul ve terekesini vakfetmiştir.²⁶ Vâkîf muhtelif gayrimenkullerinden hasıl olan meblağı on hisseye ayırmış ve üç hissesini Sukiye Mahallesi Cami-i'nin yanında bulunan mektebin muallim ücreti ve bakım ve onarım masrafları için tahsis etmiştir.²⁷

25 Kasım 1901 tarihinde Saraybosna'dan Kerim Meryem Nuriye Hanım 48.000 kuruşunu vakfetmiştir.²⁸ Vâkîfe paranın işletilmesinden hasıl olan meblağı 50 hisseye ayırmış ve bu hisselerden beş hisseyi mektepte Perşembe gününde tevhid, zikir ve dua okutulması için; üç hisseyi mektepte Regaib, Mirac, Berat ve Kadir gecelerinde tevhid okutulması için; beş hisseyi mektebin bakım ve onarım masrafları için tahsis etmiştir.²⁹

Saraybosna'nın Hacı İsa Mahallesi'nden Henda Ahmed Ağa 8 Kasım 1921 tarihinde 135.470 kron ile bir ev ile bir mağazayı vakfetmiştir.³⁰ Vâkîfın bu vakıf vesilesiyle dört mektep inşa ettiği ve bu mekteplerin ihtiyaçlarını giderdiği anlaşılmaktadır. Buna göre vâkîf, vakıf gelirlerinden mekteplerin birinci ve ikinci muallimlerinin, bevvablarının maaşları, muhtelif masrafları, öğrencilere kitap ve risale alınması ve Regaib Gecesi'nde yetmiş iki bin kelime-i tevhid okutulması, talebelerin elbise ve ayakkabı giderleri için tahsisatta bulunmuştur. Vâkîf, belirtilen dört mektebin birinci ve ikinci muallimlerinin hem kendi hem halilesi hem de valideynlerinin ruhları için birer hatm-i şerif okumalarını ve mukabelesinde maaşlarına zam yapılmasını istemiştir. Kurban Bayramlarında Peygamber Efendimizin, vâkîf ve vâkîfın valideynlerinin ruhları için mekteplerde kurbanlar kesilmesi istenmiş ve kurbanların et ve derilerinin fukaraya dağıtılması şart olarak sunulmuştur. Ramazan ve Kurban bayramlarında muallim ve muallimelerin birer Yasin-i Şerif, üçer Ayete'l-Kürsî tilavet etmeleri ve sevabını vâkîfın Ruhuna ihda etmeleri ve ayrıca mekteplerde her sene mevlid-i şerif okutulması istenmiştir. Henda Ahmed Ağa, mektepte icra edilen sınavlar, mümeyyiz ücretleri ve sınav görevlilerinin yemek giderlerini de vakıftan karşılamıştır.³¹ Vâkîf sadece kendi inşa ettirdiği mekteplere değil Bosna ve Hersek'te bulunan ibtidaiyye ve sıbyaniyye mektepleri için de Hazine-i Evkaf Mal Sandığı'na tahsisatta bulunmuştur.³²

Sonuç

Bu çalışma ile, öncelikle, alanında boşluk olduğu düşünülen Saraybosna sıbyan mekteplerine dikkat çekilmek istenmiştir. Böylelikle Osmanlı sıbyan

26 Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir.

27 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 11, Sıra: 334; V-088334.

28 Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir.

29 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 2, Sayfa: 39, Sıra: 36.

30 Vâkîf, bu miktarın 108.376 kronunun bankada %5 işletme oranı ile işletilmesini istemiştir.

31 Bir sınavda öğretmenle birlikte hazır bulunarak öğrencinin bilgisini ve seviyesini yoklayan kimse, ayırtman (<http://lugatim.com>).

32 Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 3, Sayfa: 24-25.

mekteplerinin bir parçası olan Saraybosna sıbyan mektepleri genel bir çerçevede ele alınmış, haklarında kısa bir bilgi verilerek kısa bir listesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonucunda Osmanlıların diğer beldelerinde olduğu gibi Saraybosna'da da örgün eğitime önem verdiği ve bunun için medreseler ile sıbyan mekteplerinin kurulduğu bulgusuna erişilmiştir. Eğitim teşkilatı ile yapısının kurulmasının klasik şehirleşme anlamında kullanılan şenlendirme faaliyeti olarak anlaşıldığı görülmüş, bunun için Bosna Hersek genelinde olduğu gibi Saraybosna'nın merkezinin yanı sıra civar yerleşimlerinde de mekteplerin kurulduğu değerlendirilmiştir. Vakıflar eliyle kurulan bu kurumlar bir yandan hayır duygularıyla inşa edilirken diğer yandan halkın eğitilmesini mümkün kılmıştır. Böylelikle Bosna Hersek'te yüzyıllar sürecek olan Osmanlı adalet ve hakimiyeti mümkün olabilmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Bosna Hersek'e yönelik toplumsal ilgi ve destek, başta Saraybosna olmak üzere bölgede eğitim ve öğretimin etkin bir şekilde işlenmesini ve kurumsal olarak genişlemesini sağlamıştır. Eğitimin toplum tarafından vakıf yoluyla yapılıyor olması, söz konusu yaygınlığın topluma nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. Bugün de benzer bir şekilde Saraybosna ve Bosna-Hersek'teki ilkokul, ortaokul ve lise kademeleri başta olmak üzere tüm eğitim kurumları vakıflarla desteklenebilir. Okullar için gerekli olan donanım- la birlikte öğrencilerin hem şehirler hem de ülkeler arası hareketliliği için pek çok açıdan kolaylaştırıcılık sağlayacak bir fon oluşturulabilir. Bu sayede Bosna Hersek'teki toplumsal dinamikler eğitim için bir araya getirilerek eğitim yoluyla kimliğin nitelikli bir ivme kazanmasına destek olunabilir. Böylece eğitim yoluyla toplumun birikimi bir yandan ortak bilince aktarılırken diğer yandan entelektüel bilincin etkin bir şekilde işlemesi de mümkün hale getirilebilir. Bu amaçla Saraybosna başta olmak üzere Bosna Hersek'teki her okul bir vakıf tarafından desteklenmelidir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi V-003-10.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 186-187, Sıra: 174; V-050174.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 246-245, Sıra: 123; V-025123.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 42, Sayfa: 143-144.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 92, Sıra: 254.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi V-095357.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 2, Sayfa: 110-111, Sıra: 430.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 1, Sayfa: 11, Sıra: 334; V-088334.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 2, Sayfa: 39, Sıra: 36.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Vakıf Sicil: 3, Sayfa: 24-25.

91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri (926 – 939 / 1520-1533): II. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006.

VGMA, Defter: 987, Sayfa: 9, Sıra: 2/1.

VGMA, Defter: 988, Sayfa: 169, Sıra: 76.

Araştırma Eserler

Ademi, R. (2018). "Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları" *Vakıflar Dergisi* 50, 151-163.

Arslanboğa, K (2014). "Gazi Hüsrev Bey Vakfı'nın Hicrî 1034, 1035, 1036, 1037, 1038 / Milâdi 1624/25, 1625/26, 1626/27, 1627/28, 1628/29 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları." *Turkish Studies* 9, 4, 51-75.

Ayverdi, E. H. (2000). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: II*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

Baltacı, C. (2004). Mektep: Osmanlılar'da Mektep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 29, ss. 6-79). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Bešlija, S. (2019). "XVII. Yüzyılda Hersek Sancağı: Vakıf Eserleri." 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler-Cilt II* içinde 1063-1074. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı.

Bulut, M. vd. (2019). *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları 5 - Bosna-Hersek*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.

Demirci, M. (2003). "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri." *İSTEM* 2, 129-146.

Evliya Çelebi (2006). *Seyahatname*, Haz. S. A. Kahraman, C.5/2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gadžo-Kasumović, A. (2001). "Education-Beginning and Development of the Ottoman-Islamic Literacy in the Bosnian Eyalet." *International Congress on Learning and Education in the Ottoman World: Istanbul, 12-15 April 1999* içinde ed. Ali Çaksu, 207-224. İstanbul: IRCICA.

Gazić, L. (2018). "Sarajevo as Seen by Travel Writers in 17th Century." *Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegović Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 10-11 Mayıs 2018, İstanbul* içinde ed. Zekeriya Kurşun vd., 475-480. İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi.

Gölen, Z. (2010). *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gölen, Z. (2017). "Tanzimat Dönemi Saraybosna'sında İmar Faaliyetlerinden Örnekler." *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri: 2* içinde ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, 863-885. Ankara: Gece Kitaplığı.

- Hızlı, M. (1999). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Hızlı, M. (2001). "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klâsik Dönem Bursa Örneği)," *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul 12-15 Nisan 1999* içinde der. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, 109-115. İstanbul: IRCICA.
- Hızlı, M. (2008). "Osmanlı Döneminde Bir İlköğretim Kurumu Olarak Sıbyan Mektepleri," *İslam Tarihinin Problemleri Kolokyumu, 14-15 Mayıs 2008/ Şanlıurfa* içinde 107-128. Şanlıurfa: Elif Matbaası.
- İhsanoğlu, E. (1998). "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri," *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi: II* içinde ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 223-444. İstanbul: IRCICA.
- İnciciyan, L. & Andreasyan, H. D. (1976). "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.0, S.4-5, ss.101-152.
- Oruç, H. (2009). "Gazi Hüsrev Bey'in Saraybosna'daki Vakıfları." *Belleten LXXIII*, no. 268, 645-670.
- Oruç, H. (2012). "Saraybosna Vakıfları (16. Yüzyıl Sonları – 19. Yüzyıl İlk Yarısı." *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eseleri Uluslararası Sempozyumu: İstanbul-Edirne 9-10-11- Mayıs 2012* içinde 67-88. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Oruç, H. (2013). "Bosna Sancağında Şehirlerin Kuruluşunda Vakıfların Rolü: Yeni Bazar ve Saraybosna Örneği," *Vakıf Medeniyeti ve Şehir: Sempozyum* içinde yay. haz. Fahamettin Başar, Mehmet Kurtoğlu, 169-173. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Şimşek, M. (2017). "Salnamelere Göre Bosna Vilayeti'nde Eğitim (1866-1891)." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8, no. 107, 107-122.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1941). "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi: 724 Rebiülevvel – 1324 Mart," *Belleten V*, no. 19, 277-288.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. 3. bsm. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1965). "Sıbyan Mektepleri" *Türk Kültürü* III, no. 33, 594-600.
- Walasek, H. (2017). *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.

Ekler

Tablo 1. Saraybosna Mektepleri

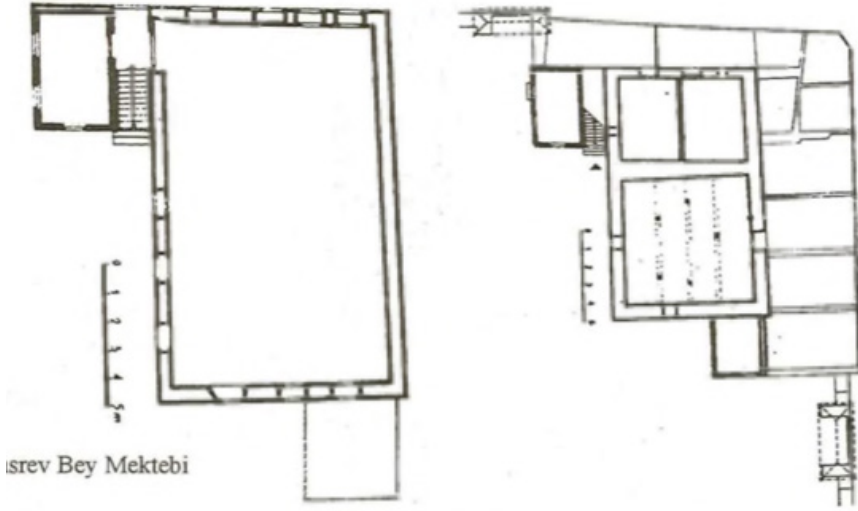
1	Abdi Halife Mektebi
2	Abdülhalim Ağa Mektebi
3	Arab-ı Cedid Mektebi
4	Arife Kadın Mektebi
5	Armağancı Sinan Mektebi
6	Ayas Bey Mektebi
7	Bakır Baba Mektebi
8	Bali Bey (Malkaçoğlu) Mektebi
9	Bozacı Hasan Mektebi
10	Cennetoğlu Osman Bey Mektebi
11	Şekerci Mektebi
12	Çoban Hasan Mektebi
13	Çuhacı Süleyman Mektebi
14	Debbağ Hacı Süleyman Mektebi
15	Deluneneşat Mektebi
16	Divan Katibi Haydar Mektebi
17	Fazıl Mehmed Paşa Mektebi
18	Ferhad Bey Mektebi
19	Gazi Hüsrev Bey Mektebi
20	Gazi Mehmed Bey Mektebi
21	Hacı Ahmed Mahallesi Mektebi
22	Hacı Eyne Bey Mektebi
23	Hacı İsa Mektebi
24	Hacı Mehmed Balizâde Mektebi (Sünbül Mahallesi)
25	Hacı Mehmed Paşa Mektebi
26	Hacı Mevlana Arap Mescidinde Mektep
27	Hacı Muslihuddin (Çıkrıkçı) Mektebi
28	Hacı Osman (Kukavic) Mektebi
29	Hacı Seydi Mektebi
30	Hacı Sübhan Mektebi
31	Hadım Ali Paşa Mektebi
32	Hallaç Davud Mektebi
33	Hallaç Davud Mektebi
34	Haracı Mustafa Ağa Mahallesi Mektebi
35	Harir Mahallesi Mektebi
36	Haseki Civarında Mekteb (Bânî Hacı Mehmed Memiş Ağa)
37	Haseki Hacı Osman Mektebi (Çıkrıkçı Mahallesi'nde)
38	Henda Ahmed Ağa Mektebi
39	Henda Ahmed Ağa Mektebi
40	Henda Ahmed Ağa Mektebi
41	Henda Ahmed Ağa Mektebi
42	Hitri Süleyman Mektebi

43	Hoca Kemalüddin Mektebi
44	Hoca Mektebi
45	Hoca Sinan Mescidinde Mektep (Bâniyesi Fatma Kanita Hanım)
46	Hubyar Mescidinde Mektep (Bânî Cino Mehmed)
47	Hünkâr Camii Civarında Mekteb
48	Hünkar Mektebi
49	Hünkâr Mektebi
50	İlyas Arnavud Sipâhî Mektebi
51	İpekçi Sinan Mektebi (Bânî Roğozâde)
52	İpliç Mahallesi Mektebi
53	İsâ Bey Mektebi
54	İshak bin Şîrmerd Mektebi
55	İskender Paşa Mektebi
56	İvlakovalı Hacı Mehmed Mektebi
57	Kadı Ahmed Mektebi
58	Kadı Bâlî Mektebi (Bânî Bezci Süleyman)
59	Kaim Hacı Ali Mektebi
60	Kalın Hacı Bâlî Mektebi
61	Kartal Mahallesi Mektebi
62	Kâtib Kasım Mektebi
63	Kazgânî Hacı Ali Mektebi
64	Keçeci Sinan Mektebi (Bânî Sofî Mehmed Paşa)
65	Kepkebîr Hacı Ahmed Mektebi (Bânî Muhsin Ağa)
66	Kerim Meryem Nuriye Hanım Mektebi
67	Kurbaniç Mektebi
68	Küçük Kâtib Mektebi
69	Kürdi Hacı Hüseyin Mektebi
70	Mehmed Bey Mektebi
71	Mimar Dâvud Mektebi
72	Mimar Sinan Mektebi
73	Minnetoğlu Mektebi
74	Mustafa Bey (İskender Paşazâde) Mektebi
75	Nalçacı Hacı Osman Mektebi
76	Nebirdilo (Nebrdilo) Mektebi (Bânî Muradzâde Abdullah)
77	Nisvan Mektebi
78	Oyuncuzâde Hacı İbrahim Mektebi
79	Paçacı Hacı Nasuh Mektebi
80	Peltek Hüsâmüddin Mektebi
81	Roğozâde Mektebi
82	Sağır Hacı Osman Mektebi
83	Sağrı Duracık Mektebi
84	Sağrı Hacı Mahmud Mektebi
85	Sağrı Mektebi
86	Saraç Hacı Ali Mektebi
87	Saraç Haşan bin Şîrmerd Mektebi
88	Saraç Haydar Mektebi

89	Sinan Halîfe Mescidi yanında Fatma Hanım Mektebi
90	Sinan Voyvoda Mescidi yanında Hacı Hüseyin
91	Sinan Voyvoda Mescidi yanında Neslişah Sultan câriyesi Hanife Hanım Mektebi
92	Sukiye Mahallesi Mektebi
93	Süleyman ibn Mürvet (Mirahur) Mektebi (Ayrı vakfiyesi vardır.)
94	Şeyh Bağdadi Mektebi (Bânî Merhemzâde Mustafa Ağa)
95	Şeyh Ferruh Mescidinde Fevzi Hoca Mektebi XVIII. Asır
96	Şeyh Ferruh Mescidinde Muzaffer Abdülkadir Efendi Mektebi
97	Tavil Hacı Mustafa Mektebi
98	Timurhan Mektebi
99	Üsküdarlı Ahmed Çelebi Mektebi
100	Vekilharç Câmii yakınında Beşli Mustafa Mektebi
101	Yağcızâde Hacı Ahmed Mektebi
102	Yâkup Paşa Mektebi
103	Yusuf Ağa Mektebi

Kaynak: (Ayverdi, 2000: 384-385).

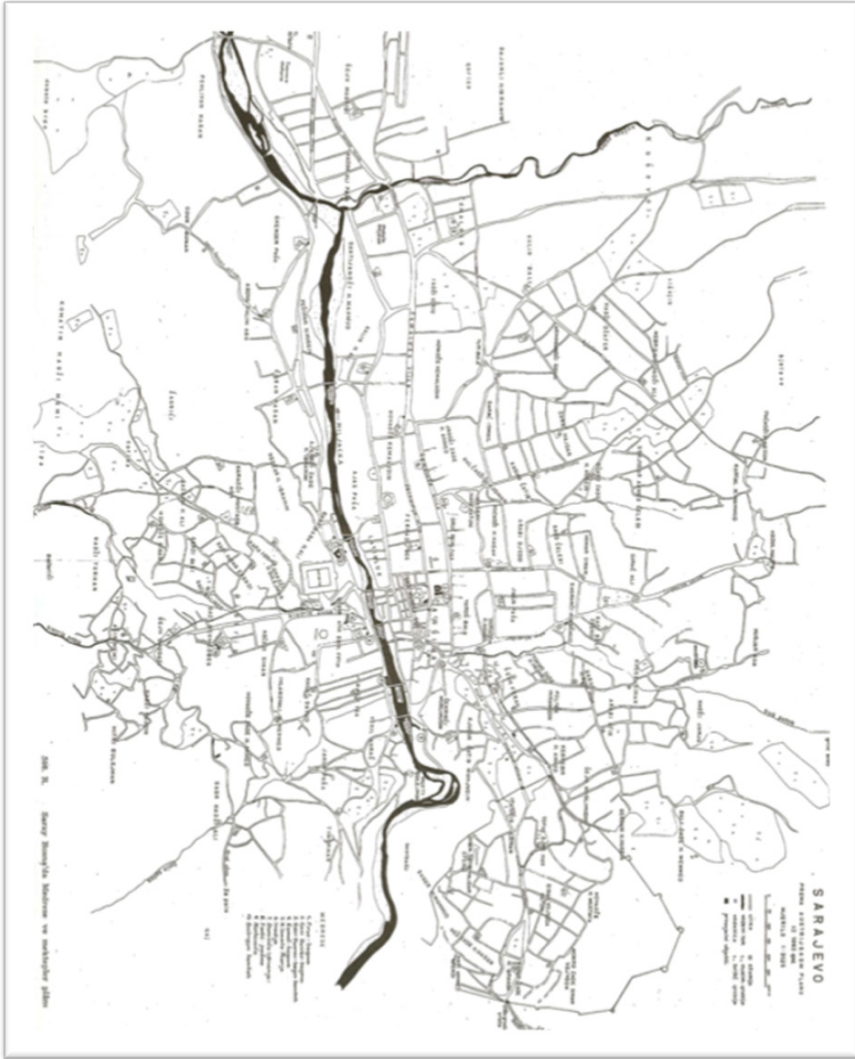
Şekil 1. Gazi Hüsrev Bey Mektebi Planı

Kaynak: (Ayverdi, 2000: 385).

Şekil 2. Saraybosna Mekteplerinin Şehir İçerisindeki Konumları

Kaynak: (Ayverdi, 2000: 385).

